

ORIGINEA UNUI PLAN ERONAT AL CETĂȚII LIPOVA

Tudor Octavian Gheorghiu a publicat în „Arhitectura medievală de apărare din România“ (București, 1985, p. 108) trei planuri ale Lipovei (fig. 1). Primul dintre ele, vizibil la altă scară decât celelalte, prezintă sub titlul „Situația actuală“ o rețea de străzi, fără nici o indicație cu privire la amplasamentul cetății.

Următoarele două ne sînt prezentate sub titlul general „orașul și castelul“ (extins fără nici un motiv și la primul) și cuprind întîi un plan zis „anterior cuceririi turcești“¹, care ne arată o incintă mai mare (desigur orașul) și — cu toate că sîntem pe teren plat — în *exteriorul* ei, dar în imediata apropiere (!), *două* (!) fortificații dintr-o aceeași familie tipologică. Acest plan nu poate deci să trezească decât nedumeriri

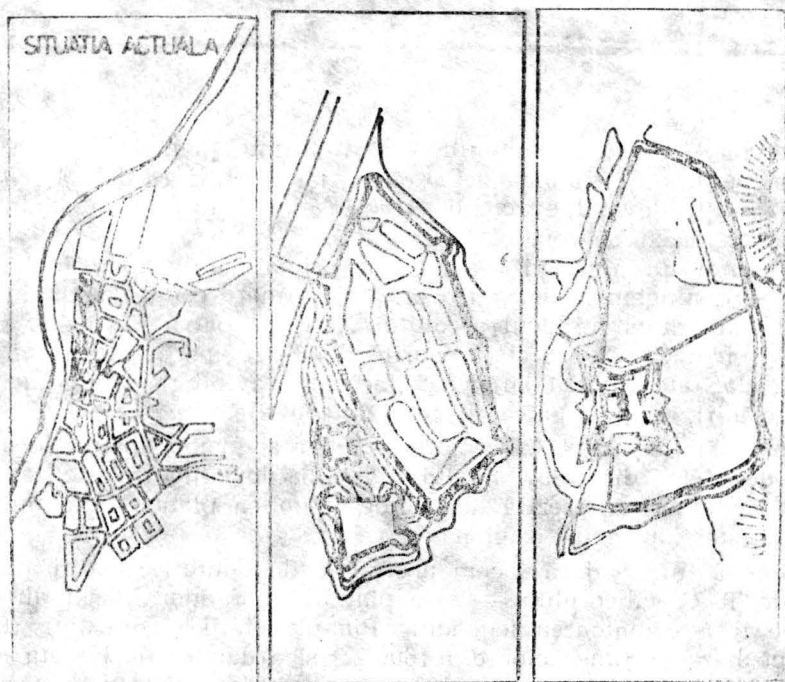

Fig. 1.

¹ Excludem data de 14 iunie 1616, cînd Gabriel Bethlen *predă* cetatea turcilor, după ce a asediat-o timp de două săptămîni, întrucît garnizoana refuza să-i execute ordinul de predare, căci aceasta nu reprezintă o *cucerire* turcească. Mai rămîn deci trei date: 1551, 1552, și 1605.

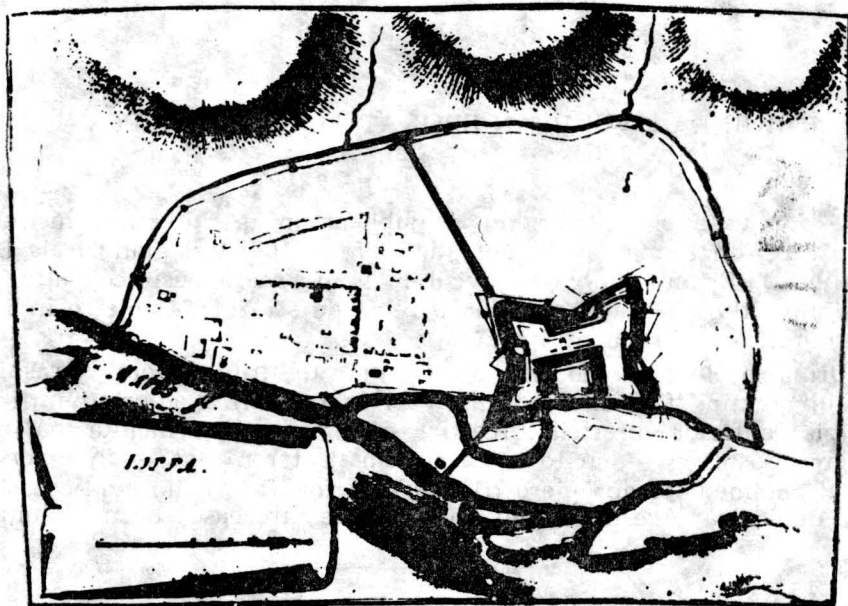

Fig. 2.

și neîncredere. Cu atât mai mult, cu cât ultimul plan, indicat ca „Marsigli (releveu)“, nu seamănă deloc cu el, iar planurile lui L. F. Marsigli din 1697 s-au dovedit exacte la Arad, Făget, Jdioara și Mehadia.

Este deci cazul să verificăm situația.

În planul lui Marsigli — publicat prima dată de istoricul Andrei Veress² — distingem la marginea orașului o mare cetate bastionară, deci de pe la sau după mijlocul secolului XVI, cu patru bastioane, avînd fețele de circa 25—30 m și flancurile de 8—15 m. În interiorul ei se vede cu claritate cetatea anterioară acesteia, avînd pe trei laturi corpuri de clădiri, iar pe a patra doar un zid (fig. 2).

Acest plan, plauzibil ca aspect — chiar și făcînd abstracție de probitatea desenelor din 1697 ale lui Marsigli, dovedită în alte cazuri —, mărește nedumerirea trezită de cel de-al doilea plan. Să ne întoarcem deci la acesta, căutîndu-i originea.

Originea lui — dacă facem abstracție de detaliile modificate fără motiv de T. O. Gheorghiu — este planul lui Sándor Márki din 1892³, care are însă următoarea legendă: „Planul cetății și orașului Lipova. Desen pe baza documentelor din 1606—9 și a datelor de la fața locului. S. Márki“ (fig. 3), de unde rezultă cu claritate că nu este „anterior cuceririi turcești“, fapt confirmat și prin bazarul de lingă biserica sîrbească și moscheea de lingă Poarta Radnei.

² Veress Endre, *Izabella királyné*, Budapest, 1902.

³ Márki Sándor, *Arad szabad királyi város története*, Arad, I = 1892, II = 1895.

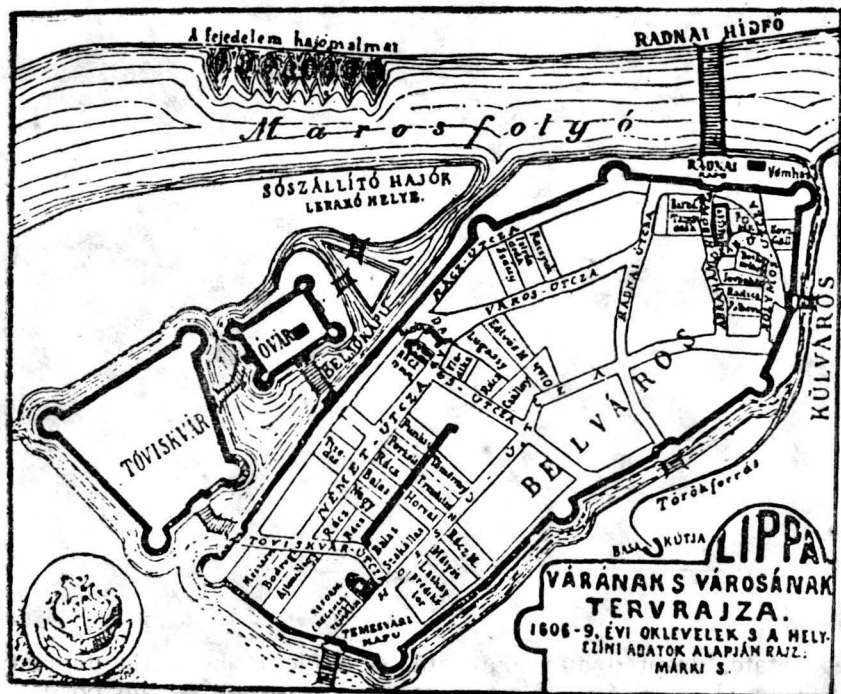

Fig. 3.

Însăși după legendă constatăm deci că acest plan nu reprezintă o realitate, ci încearcă doar să-și imagineze fosta realitate, pe baza unor documente — desigur, scrise — și a vestigiilor existente pe teren spre finele secolului trecut.

Nu putem ști care au fost documentele folosite de Márki. Dar ele amintesc desigur două fortificații, denumite (de el?) „Óvár“, deci cetatea veche, respectiv „Tövisvár“, adică cetatea spinilor. Ne permitem ipoteza că prima este cetatea interioară, iar a doua cea exterioară, aceasta din urmă fiind din lemn și pământ. Faptul că nu erau două cetăți alăturate, ci una interioară celeilalte rezultă cu claritate din descrierile detaliate ale lui Paul Speltacher din Halle și Evlia Celebi⁴.

Care erau însă vestigiile de pe teren care au permis lui Márki o interpretare greșită? Ele sînt vizibile în aceeași lucrare a lui Márki (la p. 153; fig. 4), cu totul similare celor redată de Eisenkolb⁵.

Comparînd cele două desene ale lui Márki, putem constata că a identificat în mod corect resturile de zidărie cu vestigiile cetății vechi. A considerat însă resturile a două bastioane, situate la sud-vest de

⁴ Călători străini despre țările române, București, II = 1970, p. 3—4, și VI = 1976, p. 505—507.

⁵ Eisenkolb Aurél, A szandsáksági központú avatott Lippa város hanykolódása, în Tóth József, A lippai állami polgári iskola értesítője az 1903—1904. iskolai évről, Lippa, 1904, p. 3—83.

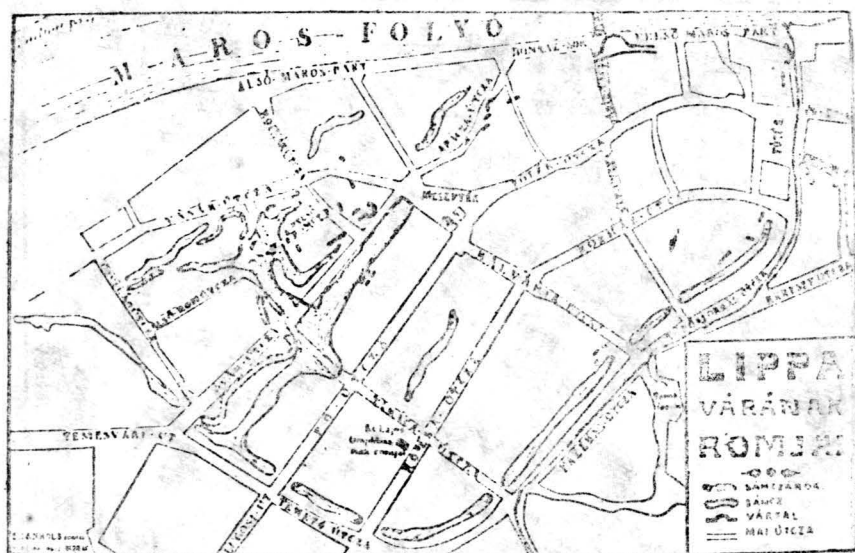

Fig. 4.

vechea cetate, drept o alta alăturată, și a făcut abstracție de resturile de zid, semnalate spre nord-est, care erau — poate — ale porții spre oraș, ale cetății exterioare.

Constatînd originea acestei erori, putem totodată localiza fostul amplasament al cetății în orașul de azi. Ea era la sud de Mureș, între străzile Ștefan cel Mare, Brancovici și Unirii⁶.

GHEORGHE SEBESTYÉN

L'ORIGINE D'UN PLAN ERRONÉ DU CHÂTEAU-FORT DE LIPOVA

(Résumé)

On discute le plan No. 2 de Lipova, publié par T. O. Gheorghiu (*Arhitectura medievală de apărare din România*, București, 1985), pas manqué d'erreurs, inspiré d'un plan publié par A. Márki (voir la note no. 3). Ce dernier interprète faussement certains détails de la construction. L'auteur localise le château-fort de Lipova dans l'air de la ville contemporaine.

⁶ Mulțumesc arhitectului Eugen Ujj din Arad pentru informațiile care mi-au permis lămurirea problemei.